

Н.Е. Мординов-Амма Аччыгыйа аатынан «Кэскил» оҕо бэчээтин кыһата

Кэскиллээх олоххо бэлэм буол!
КЭСКИЛ

КЭСКИЛЛЭЭХ ОЛОХХО

#бөдөм БУОЛ

Оскуола үөрэнээччилэригэр аналлаах патриотическай ньыманан оҕону итэр-үөрэтэр, киэн арананы ситимниир хаһыат уонна сурунаал

Ийэ дойдуга таптал оонньуур тэлгэһэбиттэн, төрөөбүт дойдубуттан сағаланар.

Төрөөбүт дойдубут оҕо харабынан

Хас биирдии нүөмэр чопчу биир улууска ананар. Ол улууска хайдах айаннаан тийэрбитин, онно туох интэриэһинэй баарын, олохтоох оҕолор дьарыктарын, биллэр дьон туһунан, о.д.а. улууһу сырдатар сонуннар оҕо харабынан, кини сааһыгар сөп түбэһэр курдук бэчээттэнэллэр.

Муус устар ыйдаағы нүөмэр Дьяангы улуугугар анаммыта.

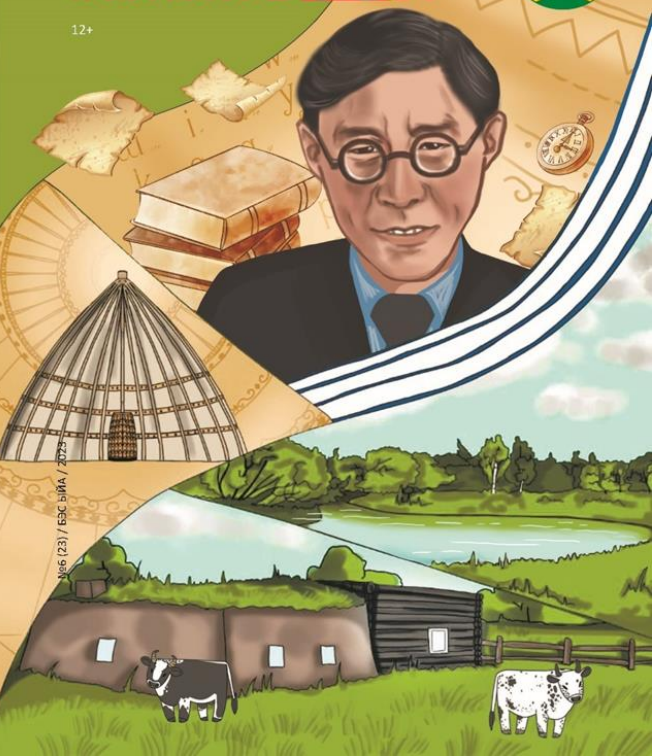

Бэс ыйынаабы нүөмэр улуу дьоннор тахсыбыт Таатта улуунун сырдатар

КЭСКИЛЛЭЭХ ОЛОХХО

#БЭЛЭИ БУОЛ

12+

АЙАННЫТ /

Мин Тааттаба айанныбын

- Таатта – Саха сириг илин энэр улууһа.
- Улуус киинэ – Ытык Куөл.
- 17 тыһыыччаттан тахса киһи олорор.
- 14 нэһиликтээх.
- Таатта улуунун Харбалааһар таас чох хостонор.
- Улуус территориятын Саха сириг икки удахан өртүө – Алдан уонна Амма – таарыйан ааһар.

251 км

Тааттаба айанныгырар баһаан Дьокуускай-Аллараа Бэстээх хайысканан Өлүөнэ өрүгү паромунан туоруулун. Ортогунан 1,5-2 чаас барар. Аллараа Бэстээхтэн Ытык Куөлгэ дьүргү 5 чаас айанныгырар. Мэнэ Хаҥалас, Чурапчы улуустарын таарыйан ааһарын. Такси сыаната – 1800-2000 солк.

Ытык Куөлгэ кэлиэхтинэ, «Лофт» гостиницаба түһүөхүгү сөп. Тел.: 89243637040

Сыра Дьоннор, VIII кылаас, Таатта алыскайы

Атырдах ыйынаагы нүөмэр Энсиэли хочотугар сытар Нам улууһугар ананар

КЭСКИЛЛЭЭХ ОЛОХХО
#БЭЛЭЛИБУОЛ

12

№8 (20) / АТЫРДАХ БИИ / 2023

Чабылхай Максим оҕо сааһа

Ахсынньы аам-даам тыгынныттыгар Хатырык нэһилиэгэр Ачыгыһы Артыга Настаа уонна Кичрик Алмосовтарга бэһис оҕонун Максим төрөөбүт.

Дрончоро элбэж оҕолоох буолан, уолукаанга 4 саа-йыттыла абаҕаммыгар Минимэргэс иһинчүгэ булгуллар. Миһтиэрэйдэх Маарыһа Ачыгыһы Бэһилэй дигэн уон биэр саастаах чороч соҕоток уоллаахтар. Кинихэ доҕор оноостоору чөрүчүн китима бэйэлэригэр ого гына ыллаллар.

Максим сүткөч-көтүү, китимэн да толлон турбат, чөрүчүнэн, элжэҕэй майыһаах оҕо буола улаатар. 6-7 саастааҕар чугас эргэнээҕи ыал оҕолоро бука бары кини хамандыырыдаах оонньуур-көрүлчүр буолаллар. От-мас үлэһиттэн да толлон турбака, доһуңгар харса суох көмөлөһөр кини буолан биэрэ.

Ого эрдэҕиттэн үчүгээни, остуоруйаны, көлөһөнү, олохтон сайданан истэргэ. Олохко дуктанырын курдук сананан, абааһылары китима киирсэн, норуотун, доһун-сэргэтин көмүскүр кини буола улаатыан баҕарара.

Ийигин доһо Нам нэһилиэгэр оскуола артылыбытыгар Максим көрдөүчүчүн чөрүчүмэрэ булгуллар. Оннон Хатырыктын отун биэрэстэни санын ыланан чөрүчүр.

Полициһаһыһыйар оскуола оҕолорун китима сэрээтэйлэр, киниз, хайыаһа көрдөрүлөр.

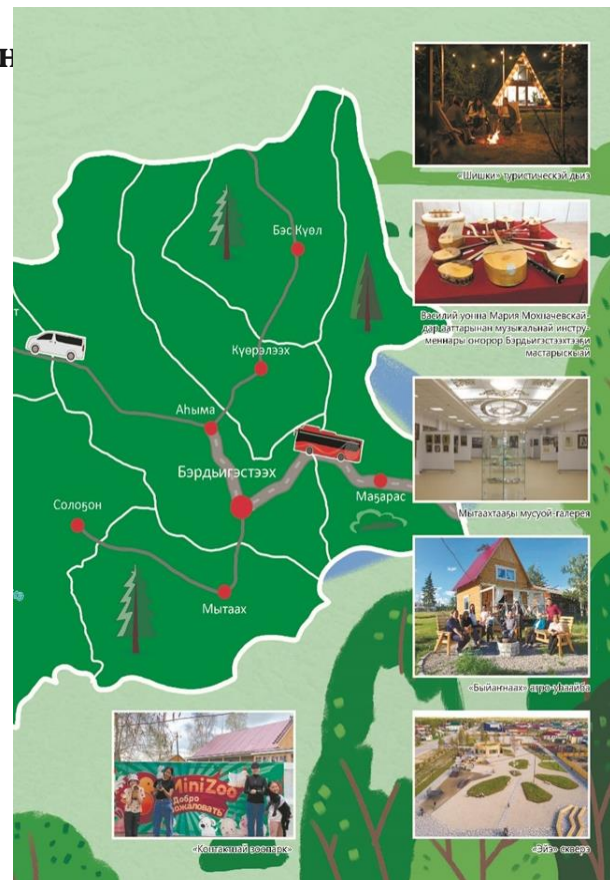

Күчүн Максим күүрт семинариятыгар чөрүчү киирэр. Таамтамтан ситдөөр Платон Слещоб дигэн уолун дэржэ доһоруйар. Платонунун кыһэ айыҥ барытын ырытыһан, саһаалара күүрүчүн биэр буолар.

Сайынны төрөөбүнү түбүлүтүмүгэр таһсан доһотторун көрсөрө. Биһири эрдэҕинэ мээһик таһаран оҕолорун чөрүчүмү. Ол иһиннэ иһи мээһик эрэ ылар оҕолор оһу сэрээтэйитэрэ. Оннон биһири куораттан биһисиниһинэн таһсан, оҕолору соһуһуһа. Каникула оҕолору Мунһан ааһарга, сүрүһарга чөрүчүр.

От ыйынаабы нүөмэр Сиинэ үрэх тайаан ааһар Горнай улууһугар ананар

Саха литературата

Оҕолор айбыт хоһоонноро, кэпсээннэрэ «Иэйии» рубрикаҕа тиһиллэр.

/ ИЭЙИИ

Кэрэ сааспыт илдьитэ

Өлбөн улуутун үөрэнэччилэрин айымньылара

Иван
Харыйалаах

Мин дойдум Харыйалаах
Мэлдьи күрэххэ кыайылаах.
Мин дойдум Харыйалаах
Мэлдьи күрэххэ баралаах,
Мин дойдум Харыйалаах
Мини-теник ордолордоох,
Мин дойдум Харыйалаах
Мааны-талба ыччаттардаах.

Эрхан Иванов,
VIII кылаас, Харыйалаах

Инас

Олус тымны кыһын кэннэ
Сааскы кэммит тийэнэн хэлээ.
Күндү күмүст чадга уотун
Сандаарчыкы ыста-кутта.

Оро аймах күлээ-үөрдэ,
Көтүл баран оонньуу сүүрдэ.
Саһан сылпыт салааскалар
Сыыртан сырылыы тустулар.

Күлүк сиргэ уурулубут
Хайылардар дайдылар.
Килээ мууска киирдэнэр
Ханкыларбыт сүүрдүлэр.

Күнээйи Романова,
V кылаас, Ээйик

Тигииччигар

Кэрэ сааспыт илдьитэ,
Оро-аймах үөрүүтэ,
Оро дьоммут кэпсээтэ
Кыраҕыйаан тулуукааан.

Хара өрүс буланньыт
Туур эрэ көрдүүтүт,
Ыстаналаан-ойуоккалаан
Ичигэстэн аһыгыт.

Түү мээник буланньыт
Бөкүһүтэ сүүрдүт.
Тулаҕытын трииччи
Куттамматтын керевүт.

Ванесса Васильева,
X кылаас, Ээйик

Собольева Степанов уруула

№4 МОУ «УСТАР» 2025 №3

ИЭЙИИ /

ИЙЭ ДОЙДУГА ТАПТАЛЫМ ТӨРӨӨБҮТ ДОЙДУБУТТАН САҒАЛАНАР

Нурба улуутун А.Ф. Алексеев аатынан Чуукаар орто оскуолатын үөрэнэччилэрин айымньылара. Салайаччы – Клавдия Владимировна Андреева

ОҕУОРДААХ ЧУУКААРЫМ

Күөх оттоох сыһылардаах,
Таптаахх дойдум Чуукаарым.

Саас,
Дойдум
Көҕөрөр,
Халынг ойгур,
От-мас-нургурун,
Эбэ мууһа ууллан,
Халлаан сыһыан,
Оҕолор чабыхха ыстаналар.

Сайын,
Халлаан былыттаах,
Нарын сибээки,
Күөх хонуу,
Көрүһүтүүкү, кэрэтин!
Кубалар усталлар,
Үөрэйин!...
Хаартыскара түһэрим,
Хохоммор хотуйуом.

Мыраан,
Дикси кестүүлээх,
Ходуһада отчуттар,
Кырабылынан
От харбыллар,
Буцулар,
Кэбийилээх от.

Көмүс күһүн,
Арабас өнгөрдөөх мыраан,
Ууга күлүүн түһэрип,
Үөрэх,
Үлэ.

Умнастар, сабырактар,
От-мас кагарыйар,
Чалбахтар тонолорор
Оро саас-
Оонньуубут,
Сырылыбыт.

Кырыа кыһын,
Тымны,
Хараҥа халлаан,
Сулустар,
Манан хаар,
Мыраан,
Мастар хаарынан суламмыттар,
Сылтылар,
Хаары хаһан аһыыллар,
Кырыа кыһын,
Манан хаар.

Маайа ВАСИЛЬЕВА,
V кылаас

САХАМ КЫҢЫҤА

Сарсырдаангы саһарба кэриэтэ
Оһуор түһэрэди үктэнэн,
Улуун сүтүөсүн өрүтүн
Симэктэрин ииллинэ.

Алыптаах кэрэ байэтэ,
Мичилийэр мичээрэ
Сылааһынан сыдааһан,
Сүрэһи, дууһаны долгутта.

Нарын-намчы кестүүлээх,
Холку, эмэй майылаах,
Сибээки кэриэтэ мөссүөннээх
Сахам кыһа кэрэтин!

Ева АНДРЕЕВА,
XI кылаас

ОЛУС СӨБҮЛҮӨБҮН

Мыраан урдунан кыталыктары,
Дьэрдээн уктаах алаастары,
Дьэрэкээн өнгөөх сибээкиллэри,
Льахтар көтө сылдылаларын,
Күн күлүмүрдээн тыгарын,
Хатын маһы сөбүлүүбүм.

Араас чөйчөччөк ырыаларын
Үөрэ-көтө истарбын,
Үрэхтэринэн, айан суолунан
Ынахтарды-жомуйарбын,
Хамтык-күөлүгүр сатууда-сүбүтүн
Олус наһаа сөбүлүүбүн.

Владимир СТЕПАНОВ,
V кылаас,
А.Н. Чусовской аатынан
технической лиссий,
Нурба

Сомоџо домох

Өйдөбүлү уус-ураннык хоңуйар икки эбэтэр хас да тыл холбуу суолталаммыт ситимэ **сомоџо домох** (фразеологизм) дэнэр.

Оџо төрөөбүт тылын байытар сыаллаах, сомоџу домоџу үөрэтэр соруктаах, оџоџо түргэнник өйдөннүн диэн урунуй көмөтүнэн таһаарабыт.

/ СОМОџО ДОМОХ

«Тоойом, соруу тиргэммитин ирээстэи тахсыахпыт, эн **илин-атах буолар»** – эһэтэ сиэнигэр эттэ.

Уол **сурьэ тэллэтэ** тирсэп ирээстэи тахсыан барарбата.

Эһэтэ үлэлирин көрөн, син **суобаһа сонньоосто**.

«Оҕом маладьаас, **дууһатын ууран** үлэлиһиңэр», эһэтэ сиэнигэр эйбэттэ.

Сандаара Семя – оҕа ууһуҕа дара

МКС ШАМ БИҔА 2023

/ СОМОџО ДОМОХ

Кинилэр икки ардыларыгар **уу гөһөбүт** улаан доҕоруу элтиэр.

Кинилэр кэһэ доҕоро **урдун көтөр** буола.

Доҕорун **уан бизрээ** элбэттэ, уу-жаар тыйлаах буолла. Кинилэр арытара атан, айах аҕан кэһэллэт буолбуттара.

Алиһа Маастырыһаан урууџу

МКС СОСЫҔА 2023

/ СОМОџО ДОМОХ

Сайынны былдаһыктаах күннөр үүнүлэр. Ходуһалара **үлэ күөстүү оргуйар**.

Уол **иланитэ сымтан** от үлэтин хыйда тутар буолла. Кыгас ким иһигэр оттуур оҕо сонньула буолбатарын бэркэ дин биллэ.

«Оҕом отчу бэрдэ буолсу, **аратын туйаҕын хатармыһа»** – эдэтэ уолун хайгыыр.

Семияр Египетов урууџу дара

МКС ОҕО БИҔА 2023

/ СОМОџО ДОМОХ

«Кайа, бу оҕолор хаһан кээллэр? Түүннүрү **илэ барбыттар**, сарсын сир астын барыхтаахтар этэр».

Уолттар бүтүн аҕарытын кытта отчому барарыт. Килэ доһуһа ууһулаан айаҕын иһиттэр.

Кыстыр айахкытын **булунабыт**. Аны кыһын барыһа сирт, муорус иһэр миннигэс буолуо.

«Ээ, маһаһынтан атылалыһаа-пыт».

Оҕолорун **илин-атах буола**, отчон-ноок куорчак амсайан эрбит.

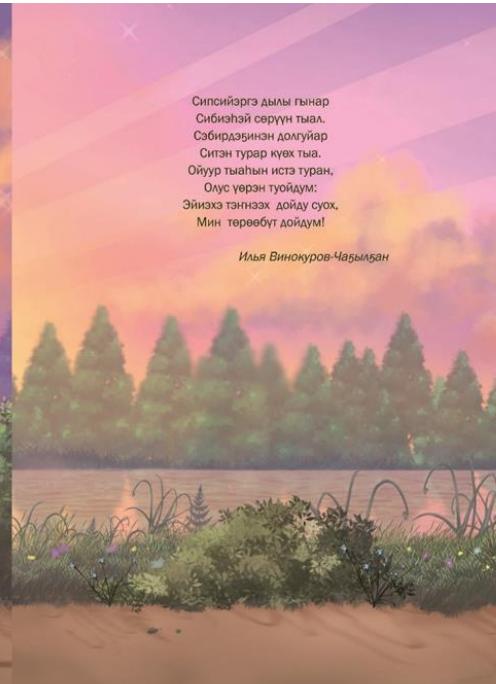
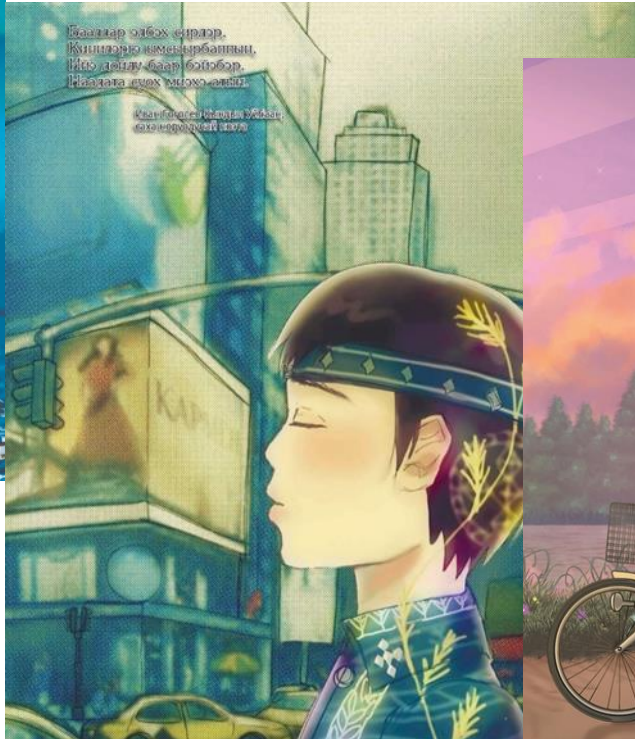
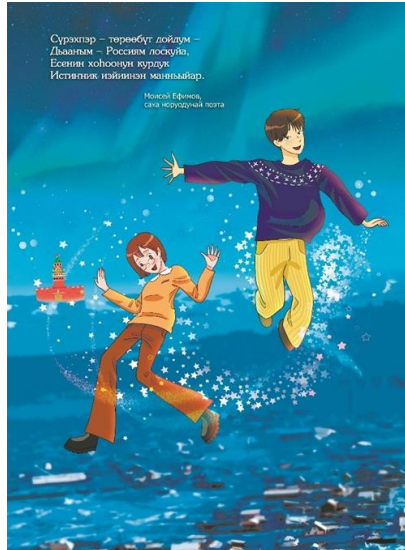
Буолан истихит. **Уура буолла да, сурьэ тэллэт** эн, дээ.

Алиһа Маастырыһаан урууџу дара

МКС АТЫҔАХ БИҔА 2023

Саха литературата

Оҕо постеры, плакаты көрөрүн, үөрэнэр, утуйар хоһугар истиэнэбэ ыйыырын сөбүлүүр. Онно сөп түбэһиннэрэн, саха поэттарын хоһоонноро уруһуйга түһэриллэн, плакат буолан тахсаллар.

Сынъяланга - Уоскулан

/ УОСКУЛАН

Ордук кэрэ от ыйа!

Ордук кэрэ от ыйа –
Унаар сайын оройой!
Дьэдэниин тэтэрэр,
Сугунунан көвөрөр.

Лесняй Погои
«От ыйа» айымньытыттан

Туруору:

- Бэйбэриктэн эмээсин алаас сыйнытыттан ханьык оту түөрэн ыларый?
- Ууга олохтоо, от аһылыктаах, мас кэбиэйэр идэлээх кыыл баар үһү.
- Күн анныгар күлүг да көстүбэжэ күүһүрүүр.
- Отуур ортугар манан ыргаахылаах мааны мас.
- Мундуга майгыныыр, оноосор кыра, сырдык өнөөчө күөл балыга.
- Сүөһү мэчигэн сайлыыр, олодор сир.
- Кыыл да, чычыах да буолбатар, кылыс сытыы муруннаах.

Сытылары:

- Муора ортугар көмүс кытач уста сылдыр үһү.
- Самый үлэит, бэйтин сага да сибииниэи соһор үөн.
- Сүүрүг суох турар дирин уу.
- Дьэрэктэн өнөөчө сэбирдэх халлаанга көтөр үһү.
- Сайын симэнэр, кыһын сыгыннахтанар.

Кылааһынан таайан
бу тел. **89681615034** ыйт

Н.И.Шарин ааптаны Дьоксукай кураат 39 №-дээк орто оскуоланы VI-дү кылааны үөрэнээччилэр

897 07 МАЯ 2023 35

/ УОСКУЛАН

**Кыыс оҕо -
кэскил
кэрэһитэ**

Орто туруу дайды
Дьыллоох ойуута дьин
Ол кыыс ата булар эбит,
Кыра-дьылды дайды
Кизэрэллэх симэзэ дьин
Кичи ата булар эбит.

А.Е. Кулаковский-Өксөкүтүө Өлөксөй
«Кырасыбай кыыс» хоһоонуттан

Туруору:

- Дьахтар түү кытылаах сунурдаах бэргэһэтэ.
- Дьахтар бэргэчигэр кигэр кизиргэ.
- Кыыс оҕо кэтэр ытаргата туох дэнэрий?
- Тарбахаа кэтиллэр кизиргэл.
- Ситэрэн бир. Кыыс оҕо – сир сиздэрэй ...
- Кыыс аймак төбөтүн эргитэ баанар эбэтэр кэтэр кизиргэл.

Сытылары:

- Төгүрүк быһыылаах, халтагай моой симэзэ.
- Былыр уу кыһыл оҕо билиэр, атын ымыылары кытта дьахтар ханьык симэтин ыйыларый?
- Дьахтар түөһүн, тыын сириин харыстырыга аналлаах кизиргэл.
- Этэрбэс сототун уонна үтүлүк үөһэ өтүлүгүн сукунанан эбэтэр атын таңаһынан кэтит гына бүрүйдүн кизиргэти туох дьин ааттанарый?
- Түөһүттэн ыла туспа быһылдан кэнээн түһэр гына тигиллибит дьахтар ыргаахыта.
- Эмээсин сана тугу баанары ыйыары кэтэрэйий?

Кылааһынан таайан
бу тел. **89681615034** ыйт

Н.И.Шарин ааптаны Дьоксукай кураат 39 №-дээк орто оскуоланы VI-дү кылааны үөрэнээччилэр

897 07 МАЯ 2023 39

/ УОСКУЛАН

Саас. Муус устар

Сытылары:

- Хаар ууллар, от-мас тылар дьыл кэмэ.
- Кытыһыта майгыныыр кынаттаах чычыах аата.
- Саас муус барарыгар өрүс, үрэх ууга кэлиитэ, уугуттаһына туох дэнэрий?
- Ханьык мастан киһи иһэр, эмтэнэр утаһын саас, сайын хомуйалларын билэрбитий?
- «Сосылька» сахалы тылбааһа.
- Тон буору тобулан тахсар, хорсун сибаэкки.
- Саас кэлбитин туоһулуур чычыах.
- Былыр сахалар саас халлаан сыйлыдабына, күн уһаатына, чычаас күөлгэ ойбон алларан балыктыыр ньымалара.

Туруору:

- Хаар ууллар, от-мас тылар дьыл кэмэ.
- Кытыһыта майгыныыр кынаттаах чычыах аата.
- Саас муус барарыгар өрүс, үрэх ууга кэлиитэ, уугуттаһына туох дэнэрий?
- Ханьык мастан киһи иһэр, эмтэнэр утаһын саас, сайын хомуйалларын билэрбитий?
- «Сосылька» сахалы тылбааһа.
- Тон буору тобулан тахсар, хорсун сибаэкки.
- Саас кэлбитин туоһулуур чычыах.
- Былыр сахалар саас халлаан сыйлыдабына, күн уһаатына, чычаас күөлгэ ойбон алларан балыктыыр ньымалара.

Кылааһынан таайан
бу тел. **89681615034** ыйт

Н.И.Шарин ааптаны Дьоксукай кураат 39 №-дээк орто оскуоланы VI-дү кылааны үөрэнээччилэр

897 07 МАЯ 2023 39

Айыы обото

Ый суолтата,
Айыы оботун
майгыта,
бэйэни туттууга
сыһыан – обо
сиэрдээх-
майгылаах,
төрөөбүт дойдуга,
айылбаа
харыстабыллаах
сыһыаннаах
буоларыгар
олобулар

Айыы обото /

От ыйа – Аан Алахчын Хотун ыйа

От ыйыгар сир иччитэ Аан Алахчын Хотун чугаһыгар. Сир иччитэ баай лабаалаах хатын, маска олоорор. Аан Алахчын Хотун ойуу-бичик уюлалардаах уонна ойуу-бичик кыргыттардаах. Кинилэр орто-дойду ойуу-бичиктэрин буолаллар. Аан Алахчын ыйыгы бэйэрэ, үүнэри төртүгүр.

Алгыһа

Үүнэри төртүгүччү, Быйаны бизэрээччи, От аныгар обуунасыт, Ойуу-бичик уюлалардаах, Сэбирдах аныгар сибигинэспит, Ойуу-бичик кыргыттардаах, Кускам-тускул, Айхал-мичил, Аан Алахчын Хотун ийэбит, Бэлтэх көрөн Мичик гани! Нарын-наскыл, нарын-наскыл, нарын-наскыл!

От ыйыгар төрөөбүт обо айыы майгыта

- Өнөөх – күһүн сүттөөн туһанар.
- Сэмэй буолан ситиһигин көрдөрө сатаабат.
- Күндүтүт – үөрүүтүн үлэстэр.
- Үлэтин түмүгү үчүгэй.
- Тирээгин мэлдэн онгостор.
- Тухс буолуон эрдэттэн сэрэйэр. Ылсыбыт дыылаһыан ыйыһытбат.
- Эрдэттэн ситийи күтэр. Болсомтолун, дуулурун уурар.
- Хаһан баһарар кэмэйи тутуһар.

От ыйыгар төрөөбүт оһолор сахалыы ааттара

1, 2 Нарый, Байдам	17, 18 Байаана, Күндүл
3, 4 Миһийи, Тайбыыр	19, 20 Чэбэлино, Толлман
5, 6 Дойдуна, Кудук	21, 22 Сайыына, Дэлэгэй
7, 8 Айгыһына, Алгас	23, 24 Намыына, Байаман
9, 10 Уксурда, Байаман	25, 26 Далаана, Түгүн
11, 12 Чэлиһээнэ, Дуулуур	27, 28 Күөргэй, Уйгун
13, 14 Самаана, Күнай	29, 30 Дайаана, Дойду
15, 16 Күнэйи, Кустукаан	31 Арчыына, Алаас

Бэйэни туттууга сыһыан

- Үүнээйи барыта орто дойдуга ойуу-бичиктэ. Ону өйдүүр куолу. Ити ойуу-бичик – барыта Аан Алахчын оһолоро. Ону өйдүүр куолу.
- Ойуу-бичик оһолор халлаан суржукта Улун, Дуурантайыга кемелэһөлөр. Ону өйдүүр куолу.
- Улун Дуурантайы димэ Дыылда Хаан Тойон суржукта. Ону өйдүүр куолу.
- Кили дьылбата айылланы үүнэрэртэн тутулуктаах. Ону өйдүүр куолу.
- Үүнээйи киниэхэ ас-үөл, эмл-томл буолар. Ону өйдүүр куолу.
- Айылланы үүнэрэр үлэһит – ытык кили. Ону өйдүүр куолу.

Эбээ Уйускаана

Сайыыны ситиһэр тутуу

Айыы обото /

БЭС ҮЙА - Үрүн Айыы Тойон ҮЙА

Суду күөс: Үрүн Айыы Тойон үкэрэ күйбэс тыһынаах, үгү-таас олоһоох. Саамай улахан айыы, үрдүк халлаанна олоорор. Үрүн Айыы Тойон туху баар төрдүгү барытын айыбыт күөс. Киниттэн ордук суду күөс суох. Саха өйдөбүлүгэр аан дойдуга бүтүннү Үрүн Айыы алгыһынан тутулган турар. Билыргы дьон кинини кийт харара кыйан көрөбөт сырдык күөс курдук өйдүүлэр. Үрүн Айыы Тойону билиги күн нөгүө көрөбөт.

Бэс ыйыгар төрөөбүт оһо САХАЛЫЫ ААТТАРА

- 1, 2 Уйгуна, Элэй
- 3, 4 Күөргэй, Халдал
- 5, 6 Самаана, Кэссил
- 7, 8 Алгыһаана, Байан
- 9, 10 Чэлиһээнэ, Байдам
- 11, 12 Туйаара, Харыскан
- 13, 14 Сардаана, Эрэл
- 15, 16 Нүөргүяана, Мүргүн
- 17, 18 Долгуна, Далбар
- 19, 20 Сарыада, Күндүл
- 21, 22 Сыралыма, Сэргэ
- 23, 24 Сайыына, Бархасан
- 25, 26 Саргылаана, Нүөргүн
- 27, 28 Намыына, Тайбыыр
- 29, 30 Дайаана, Кудук

Бэс ыйыгар төрөөбүт оһо АЙЫЫ МАЙГЫТА

Сүргүлээк – бизэ туруктаас
Чэбэлиһэй – өйдүүрэ күрүстээк
Дэлэгэй – хоһуу туруктаас
Ылбадай – үчүгэйи ылыһан иһэр;
Сэргэ – табигастааы булар;
Кизинээк – тугу барытын төртүтэн өйдүүр;
Өркөнөөх – онорбута табыллар;
Чөлөөх – сайыһаа оһууллубат;
Айхалаах – сатанары тутуһар;
Сайдар – сайдыны ыларга аһаас;
Тэтинээк – ылыһна да уталыһпака онорон барар.

Эбээ Уйускаана

Дойдум номоѳо

Туох барыта ийэ буортан, тиэргэнтэн, төрөөбүт сиртэн, алаастан саѳаланар.

дойдум номоѳо /

Орто Наахара номохторо

Ленскэй улуунун Орто Наахара нэһилигин сир бэйтин ураты үһүйээнэригэр урукку кэм устуоруйата, олоҕо-дьаһада ойууланар.

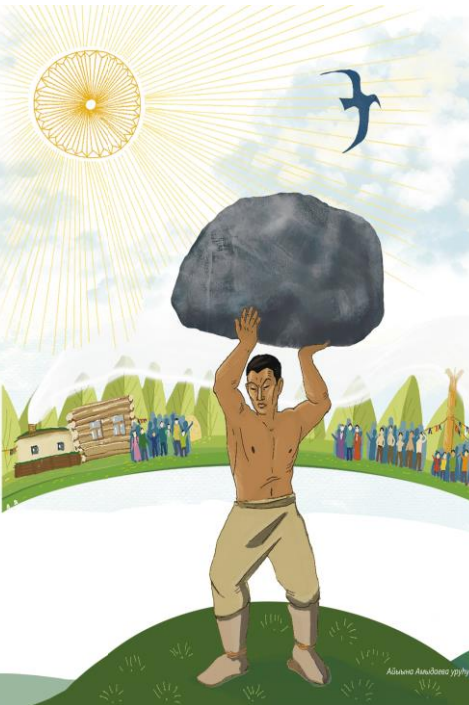
Мин олоор нэһилигин Орто Наахара Наахара дин киһи ааттанан ааттаммыт эбит. Ол Наахара доһоһорун кытта Бьар дин сирга олоһубут. Оччотооҕу кэм кыргыһыыларын кэнниллэригэтин сир уларытан Бүлүгэ, онтон Сунтаарга кэсүүт. Онтон бу Һууѳэй өрүһү булан олоһусуйбут. Онон доһонун соргого Бүлүүнүн, Сунтаарынан олоһусуйбуттар. Наахара бэйгэ үс уолаады, кыргыттардаады үһү. Наахара бийин үһүнү харалар дииллэр эбит. Ол аата хара сахалар. Бийиги нэһиликэти баар сирин Наахара орто уолугар бэйрбит. Онон Орто Наахара дин ааттанар. Һууѳэйгэ сахалар кэлэһэрин иннигэтин эбэһискилэр олоһубуттар. Онон Һууѳэйгэ өрө-таннары уһуннахка элбэх сахалык эбэһискил сир ааттарын истэххэ сөп.

Орто Наахарадан өрө дикки бизэ бизэстэ уһуннахка Анабы дин сир баар. Бу сир аата «тайах» дин өйдөбүллээх. Онон сүрбэйхэ үйэ санаттар Михаил Егорович Таргыев дин киһи олоһубут. Кини чугас олоһор маһан уолдорун иһарын кыһа кыйһанан уонна дьэһикчэр тэһэ курдук араас өнөкөө кэмлэһинэн күндүлүүр. Ол кэмлэһинэн тимир маһылаан өһүгэр ута сылдьар буолар. Мэхэлэ одоһорун эрбэмти элэс маһа олоһор арааһы бары сэлэригири. Бийрэд 1900 сылаахха саас эмискэ улаханник тоһорбут. Онтон сыһынан, өрүскэ муус устэ турдаһына эмилэ тоһорбут. Иһаһа тыһан харын уу таскыбыт. Онтон өккөс тоһорон түһү өрүс ааттан муһунан бирулүбүтүн саван кэһисирэ. Буһунттар үһүгөр уйдааран тас-саннар тайаһы буһтаан кэһиттэр. Онон этинэн быһарыт дьонго улахан абырал буолбут. Бу тубэлтин Мэхэлэ одоһорун араһыттан Дьөгүөртүн кэһитиб.

Ол Дьөгүөр хас да түрбүт-олорбут, үлэһи кыйаһыс уоллартардаах үһү. Сайын саһалаһыһа мугаһаһы дьону-сиргини ыһынан күһэлэи түрүкү эбит. Сэтэ оһуһу аһаан өлөрөөтөрө үһү. Муһубут дьон күһү быһа аһаан, туһаан, от оһон кураһатһан таскаһалара. Кураһатһан кыйаһыт киһи муһуни ыһара, аһа-суоһа, суон сураһа үһүгүлэһин туһунда дьуһарыһаан тардаһара. Бийрэд ол күһэлэйгэ курулуру күһэһэһинэн биллэр. Мойоһуһи дьон киһи кэлэр. Туһан тэһэһин буһаһа. Ол кинэ эһипит: «Ол арыһа сьытар сьыһара таһы көтөһөн араһыһан». Дьэ уонна ол таһы дьон бары көрөн турдаһына көтөһөн араһыт. Сьыһэрэ дьаһаһан истэһин эһэрбэһин тилиһэ көнөнөн түһүт. Ол Мойоһуһи уруһуб таһа бийиги Анаһаһа Круһуһу күһэл аһыһар сьытар. Аһаһан иһэр эдэр уолаһтар дьэһэрбэн көтөһөн көрөлөр эбит да кыйаһыттар. Арай түөрт-бизэ буолан барбаһ өндөтөллөрө.

Ити курдук, Орто Наахара сиргэр араас диккити үһүйээнэр, киһини долгуһар номохтор уоһтан уоска бириһилэн хааһыһттар.

Эһина Таргыева, VII кылаас, Орто Наахара Салаһаһчы Мария Николаевна Михайлова

дойдум номоѳо /

Сахабыт сирин хотугу-луу-илици өттүгэр былыр-былыргыттан сака омуҕа олоһусуһан өлөрбүт саһай кыһырдьас сирдэригэтин биһирдэстэр Абый буолар!

Абый сирин аата-суоһа аһан баһаһан суруһа киирбит докумуһуна 1794 сылааһахка эһэ. Ол кинээһтэрэ Харсан Туһаһыһов, Чечек Хантугов уонна Элэс кинээһтэрэ Кусентей Юноһосов, Чинап Кучкаһин, Иһан Шолоһов Саһа сирин оччотооһу саһалта тыһтан дьаһа суолуһу стаһоһуһу аһы маһаһыһын элбэх киһи тоһуоруһан олоһор сиргэр Абыйга туһуһа дин кыһырдьасты суруһаттар буолар. Бу кэмтэн ыһа Абый суруһа-бичикөө тэһиһилибит историхта саһаларан.

Суруһа-бичикээ киирбэһэһэ түрү быһары историхыбит нуорку үһүйээнэригэр, номохторго эһисинэн үйэттэн үйэһэ, көлөнүһтэн көлөнүһэ бэрһилэһэр бу күһэ дьирэ тиһилэр. Олоһоттоо саһалар өһүгэһэр Абый сиргэр 17-с үй ортоһуттан олоһусуйбуттара биллэр. Абый үөһкэһитин, «Абый» дин аат суоһуһан, өйдөһуһун туһунан сирдэһтар маһык үһүйээнэр баһаллар.

«АА, БЫЙ! АА, БЫЙ!»

Иһкис үһүйээн кэһисиринэн, саһалар кэлэһэһэрин иннинэһи кэмэһэр-гэ бийиги сирбитинэн таһа иһитинэн дьаһаһыһар эбэһэн омуҕа доһо тоһаларын үһүһэрэн сьыһа аһы тоһтоһон, сыһаһанан аһаһаллар эбит. Биһир дьыһа саһалар саһа кэлэн олоһусуйуһа, дьыһуһу тутта сирдэһта таранча, эбэһэр, буоһаларн курдук, тоһтоһон-сыһаһанан аһаһары кэһиттэрэр, арай дьон бөһө сьыһаһар эбит. Оһу көрөн, инники сүүрэн иһит өһолор: «АА, БЫЙ! АА, БЫЙ!», – дин ыһыһыһаһыһыһыһы доһоһоруһар сүүрбүтүтүт. («Абый» дин таһа эбэһинэн «ойһи» дин). Бу доһуһа саһа кэһит сазалар, араһаһа, бу үһуһу улаһан күөл аһа «Абый» дин буоһуһа дин саһаһанар Эбэһитин Абый дин ааттаһабыттар.

Хаасчыт Бухатыыр

Кини сиринэн тайаһан сьытар аһаһа-үөһэлэһ: Абый күһэлүн Тумуһарын Таһаһыһы үдүгэр Хаасчыт буһуһуһа баһаһыһан кэлэн олоһусуйбут. Таһа үрүдүттэн кини Эбэһи көрөн турдаһына, сэтэ кыһалык төһөһүн үрүдүһүн көтөн кэлэһэр. Тумуһаһа хадьаһаһыгар түһүнэрэн үһүкүһэлэһиттэр үһү. Оһу көрөн, бу үһуһу доһу эбит дин олоһусуйбут, саһалары төрүттэһит эбит. Хаасчыт Бухатыыр сүүһэ улаһан уһоһоһа, араһаһа бийигин да ол эргин баһара биллэр.

12 КӨННӨТТӨР 2023 №3

№3 КӨННӨТТӨР 2023 13

Дойдум номоѳо

дойдум номоѳо /

ТУУНДАРА УРУҢ ААНЬАЛА

1937 сыллаахха Дьэлиндэҕэ ис тиибэ туран, ыал ыалынан бу ыарыга ылларан эстибиттэрэ. Бу кэмгэ үөрэхтээх быраастар суохтара. Ыраак, улуу Ленинград куораттан Капиталина Облезова, быраас үөрэхтээх нуучча эдэркээн кыһа, Саха сирин киин куоратыгар Дьокуускайга ананан кэлбитэ.

Ол сағанааҕы нарком, ыраак Өлөөн оройуонулар ис тиибэ турбутунан сибээстээн, Капиталинаны Дьэлиндэҕэ анаабыта. Оройуоннааҕы райисполком дьаһалынан, Дьэлиндэҕэ учаस्ताҕын балыһатыгар үлэтин сабалыр. Киин төһө да ыарахан усуллубуйаны көрүстэр, кыаба-күүһэ баарынан үлэлээбит. Сахалыы билбэт да буоллар, олохтоох дьону кытта өйдөнөн, бодоруһан үлэли-хамсыы сылдыбыт. Олохтоохтор нууччалары кытта (көмүс

көрдөөччүлэри) табаар эргитиһэн, нууччалыы син быһаарсаллара. Табанан кыыстарын сыарбаа олордон, ыстаадаттан ыстаадаба кэрийэ сылдьан дьон олохун, доруобуйаларын көрөн, сүбэ-ама биеэрэр эбит. Бу ис тиибэ туруутугар Капиталина элбэх киһини быһаабыта.

Мин аҕам өттүрүн эбэм, Анна Семеновна Егорова, олохун устатын тукары ыарахан үлэҕэ үлэлээн кэлбитэ. Киин 1922 с. ахсынныы ый 18 күнүгэр Өлөөн оройуонулар булчут дьыһ кэргэнигэр төрөөбүтэ.

Ол сағана мин эбээбэр, Анна Семеновна, Капиталина Облезова бүтэһик хаалбыт эмин биеэрин тыыннаах хаалбыт. Ленинград куораттан кыахтаах дьыһ кэргэн сорботох, мааны кыыстарга Уһук Хоту ананан кэлэн, эдэркээн олохун толук уурбута. Бу буолар хоһуун быһыы, нуруоттар бииргэ түмсүүлэрин үтүө холобура. Мин киинэн кизн туттабын, сүгүрүйэбин уонна махтанабын.

Иллюстрация: Анна Семеновна Егорова, Анна Семеновна Егорова

Сахалы тылынан оҕолорго аналлаах хаһыат уонна сурунаал

Сахалы тылынан оѳолорго аналлаах хаһыат уонна сурунаал

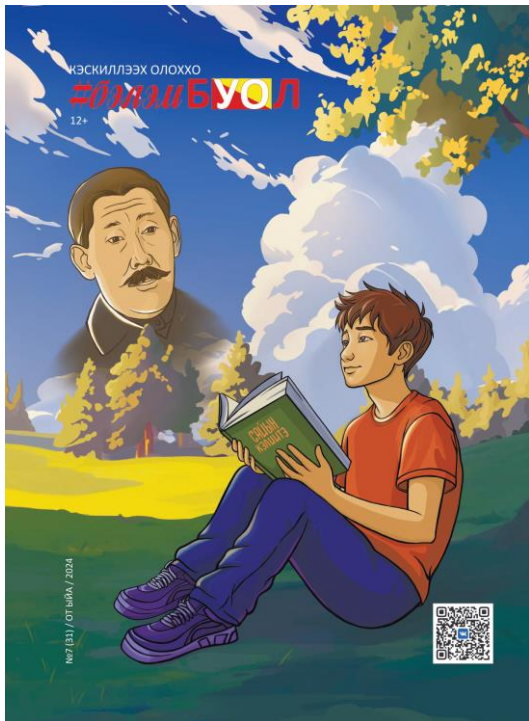

Өксөкүлээх үөрэбэ

Айар тыл аҕата, бөлүһөк, инникини өтө көрөөччү, чинчийээччи Алексей Елисеевич Кулаковскай-Өксөкүлээх Өлөксөй оҕо сааһын, олобун, айар үлэтин туһунаан кэпсиир анал таһаары

Өксөкүлээх үөрэбэ

Айар тыл аҕата, бөлүһүөк, инникени өтө көрөөччү, чинчийээччи Алексей Елисеевич Кулаковскай-Өксөкүлээх Өлөксөй оҕо сааһын, олобун, айар үлэтин туһунаан кэпсиир анал таһаары

01.

«ОЛОНХОҤУТТАР
СЫҢААХТАРЫН
АННЫГАР
УЛААПТЫЫМ»

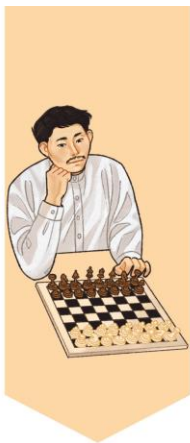
А.Е. Кулаковскайы кыра эрдэбиттэн эһэлээбэр киһээтин араас олонхоттор кэлэллэрэ, онно дьон мустан түгүнэри олонхо истэллэрэ. Ол иһин киһи бэйэтин туһунан «олонхоттор сыһаахтарын аныларыгар улааптыым» диир эбит.

02.

САХА ФОЛЬКЛОРУН
ХОМУЙБУТ ЭТНОГРАФ

Өксөкүлээх Өлөксөй сайыннары, кыһыннары наар айанныы сылдьан саха фольклорун хомуйуунан дьарыктаммыт. Мунньбут үлэлэрин бачээттээн кинигэ онгорбут. 24 сыл тухары 22 улуу үөрэх-билии, чинчийи туһа дин кэрийтэлэбит. Быһа холоон барыта 108160 биэрэстэни айаннабыт.

03.

ДУОБАЧЧЫТ УОННА
СААХЫМАЧЧЫТ

А.Е. Кулаковскай математика учуутала этэ, олус үчүгүйдик дуобакка, саахымакка ооннуура. Өрөбүлүүсүбү иннинэ Саха сирин бир күүстээх дуобаччытынан биллэрэ. Ооннуутугар тизхиникэтин, албастарын баһылаабыт буолан, эмискэ соһучу хаамылары онорон дьону кыйыра. Ханна да сырыттар, дуоскатын кыбына сылдьан, дуобаты тарватар, оонньоотор эбит.

04.

ТОҕО ӨКСӨКҮЛЭЭХ
ӨЛӨКСӨЙ ДИЭН
ААТТАММЫТА
БУОЛУОЙ?

Өксөкү дин хотой кыыл. Хотой ыраагы көрөр, үөлэнэн көтөр. Ол курдук киһи албасы билээн-көрүүн барбар эбит, ол иһин Өксөкүлээх Өлөксөй дин ааттаммыта буолуо дииллэр.

05.

КУС БЫҢЫЙ, АТ БӨБӨ

Алексей Кулаковскай туһунан суруйууларга, чинчийиллээгэ эт-хаан өтүгүнэн тэтиһнэх, дэгиттэр сэнэлээх, сайдыылаах киһи алорон аасыт дин бэлэтчиллэр. Атлетическэй көрүнгээх, күүстээх, сүрдээгин кыанар, хапсагай-дыт, сылбыра, бырабыылаах тустааччы быһытынан биллэр эбит.

06.

ҮЙЭНИ УҢУОРДУУР
ӨРКӨН ӨЙ

Саха Өрөспүүбүлүкэтин бастакы Президентэ Михаил Николаев дуоһунаһыгар кирбиит күнүгэр айыу-санаатын сааһыланаары Өксөкүлээх Өлөксөй айымьыларын аахпыт дин баар. «Икки улуу Кулаковскай алоххо уонна полтшккаа хайыскалааччыларым буолаары», – диибит.

Сергей СЕРГЕЕВ, III «Б» кылаас, салайааччы Дмитриева А.А., Сергеева Т.П., Карина СТАРОСТИНА, II «Б» кылаас, салайааччы Егорова Л.Л., Павловскай орто оскуолага, Мэҥэ Халгас

Милана Васильева урууларга

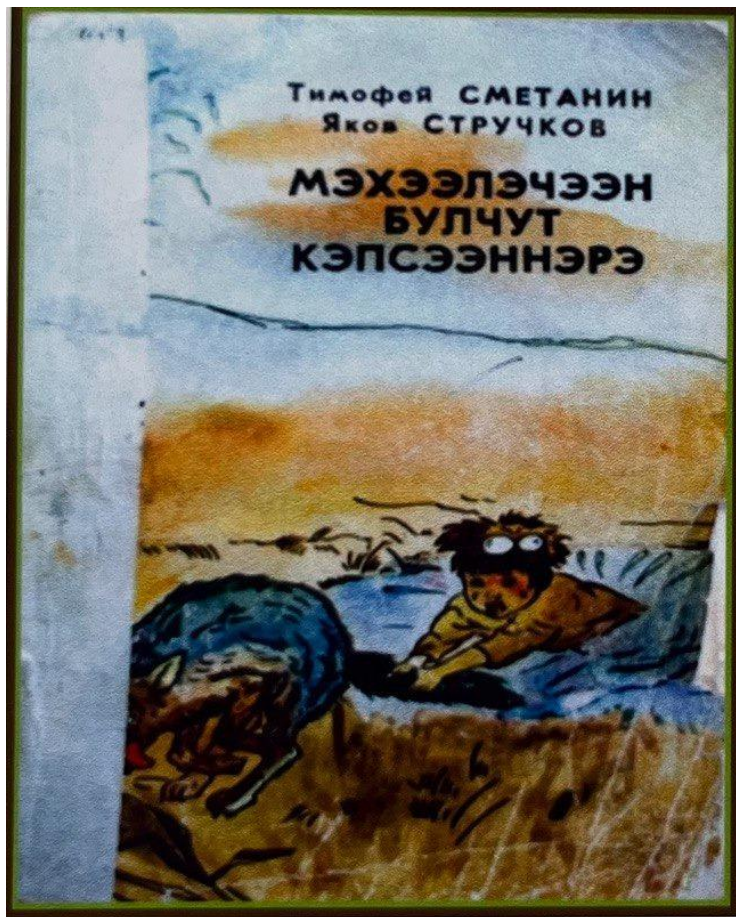

Өксөкүлээх үөрэбэ

-Өксөкүлээх Өлөксөй алгыс тылларынан оңолорго аналлаах тупсарыллыбыт, дьэрэкээн ойуулаах закладка

«Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ»

«Саха бэчээт» тэрилтэ «Улус Медиа» «Мэхээлэчээн булчут кэспээннэрэ» айымньынан киинэ уһуллулулар.

«Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ»

- ❖ «Бэлэм буол» сурунаалга тохсунньуттан «Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ» комикс быһыытынан бэчээттэнэр.

«Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ»

КОМИКС /

КЫМЫРДАСТАР ЭНЭНИ КЭБИБИТТЭД

Тимофей Сметанин
Яков Стручков

Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ

Таас хайны хайа солоон түспт үрээж икнэ буолан балыктыы сьлдьыбылпыт.

Нерүүбүт таас хайа тэллээр кутаа оттон, балык буһарымпылтын күүтэн, сэкэйи снэргэнэ олордубут. Бу хайа тэллээр олонон, киһи көрүүн куттанар – улахан күрбэ таастар үрдүгэр суулуохха айылаах нэмриһэн тураллар.

Олордубут. Эмискэ үлүгэр үөһэ хайабытыттан туох эрэ суллан тыас-уус бөрө буолан түһэн эрэр. Таас суулуннара дин хайыбыт хаспаар түһэн биэрдидит. Хан-хара улахан барыйа суллан, биһиги кутаабытыгар түстэ. Балыктаах солурчакпыт ыраах төкүңүйдү турда.

Сүүрэн кэлэн көрбүлүт: улахан бэйэлээх эһэ түһэн хагдан түүтэ умайан эрэр. Эһини кутааттан соһон таһаардыбыт уонна уоплутун умуруордубут.

Бу туох буолан тустэргэй?

Итинник буолааччы. Кэл, көр эрэ балары. Өссө маны көр...

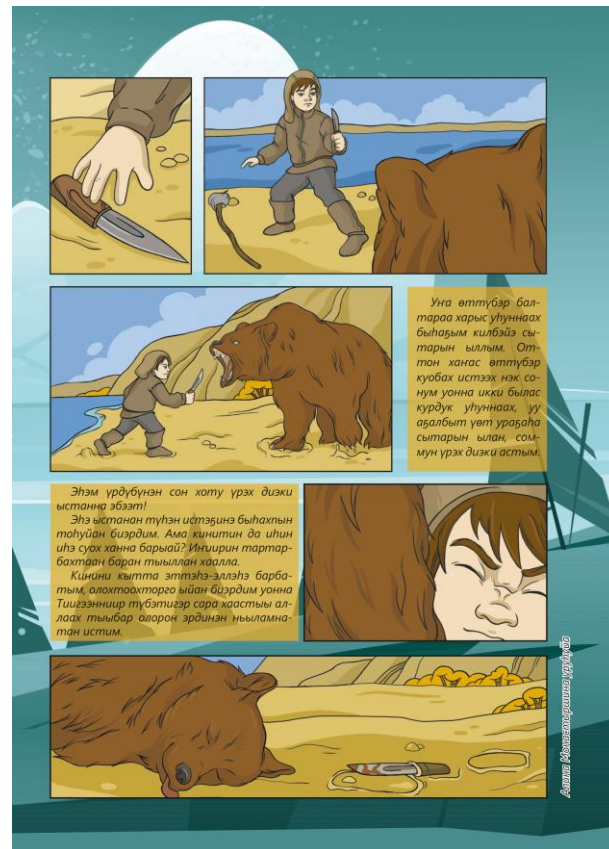
Суох. Урут маньыка туһаспатарым да, истар эһим: бу эһэ кымырдастаан сиһи сьириттаһына кулаагар кымырдаастар кирибиттэр. Ол киһирэн кулаабын сарытын кэбибиттэр. Эһэ морьотун туурубаака, кымырдаастар онтон вялльвүн күрдүк санаан, табьтун тааска сайтаалабыт.

Сылаас ууга киһирэн сьытаа этэ. Оччобо кулаагар уу киридаһын, кымырдаастар таһыаа эһилэр.

Хайдах гыммыта буоллар, алуэ суох этэй?

Алена Монастыршина уруһида

«Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ»

Медиа кииннэр

«Кэскил» оҕо кыһатын пресс-киинэ – Саха сириг араас муннуктарыттан юнкордар, медиа кииннэр тэриллэн үлэлиллэр.

- ❖ Оҕолор нэһилиэк сүрүн сонуннарын суруйаллар, сырдаталлар, аналитическай ырытыы онгороллор. Холобур,
- ❖ Баһылыктыын кэпсэтии.
- ❖ Нэһилиэк олох-дьаһах коммунальнай хаһаайыстыбатын үлэтин сырдататы.
- ❖ Оскуола дириэктэрин кытта интервью.
- ❖ Олохтоох библиотека үлэтин сырдататы.
- ❖ Быраабытыластыба мунһабын сырдататы.
- ❖ Нэһилиэк бэлиэ түгэҥнэрэ (Кыайыы параада, билии күнэ о.д.а.).

Юнкордарбыт Өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн буолар улахан,
бэлиэ тэрээһиннэри сырдатааллар, уопут ылаллар,
элбэҕи билэллэр-көрөллөр.

Кылгас видеороликтар

Иитэр-үөрэтэр, туһалаах, сааратар
видеороликтар

Оҕо камера иннигэр санара, бэйэтин санаатын көнүллүк тиэрдэргэ үөрэнэр

КЫЛГАС РОЛИКТАР

Сахабыт сирин историята

• Саха дьоно тоҕо бэс ыйгарыһахтаһырый?

Бэс ыйа – ыйах ыйа

• Сахабыт сирэ саамай итин сайыннаах уонна тымныы кыһыннаах

Циклон уонна антициклон диин туеуу?

• Тыгын Дархан сиэнэ Маһары Баһыкап туһунан тугу билэбин?

Ханаластан төрүттээх Маһары Баһыкап

• Дьэ эрэ, өрөйүн-чөрөйүн, чабырҕах челлендж! 6 сөкүүндэ 18 тыл! Ким мантан элбэҕи этэр?

Бардыбыт!

Чабырҕах челлендж!

• Ыллыыр тукулааннар баалларын билэҕит?

Ыллыыр тукулааннар ханна баалларый?

• Пеналларгыт үөрэх дьылын хайдах туораатылар?

Мин пеналбар туох барый?

Төрүчү

